

matiske. Forestillingen om en embedsfri tidlig organisationsform bygger på en misforståelse af Paulus' diskurs om Åndens virke som en nøgtern beskrivelse af faktiske forhold i den korintiske menighed og overser blandt andet, at Paulus flere steder faktisk nævner eksistensen af egentlige kirkelige embeder (se fx Fil 1,1 og Rom 16). Antageligt, foreslår Kloppenborg, har den tidligste kristne kirke fra begyndelsen været præget af forskellige organisationsformer, og det er sandsynligt, at visse menigheder (fx Thessaloniker- og Filippemenigheden) har været underlagt et embedsmæssigt rotationsprincip, der kendes fra flere hedenske foreninger (*collegia*). Og forestillingen om, at 1 Klemensbrev skulle markere en overgang fra en embedsfri til en embedsorienteret "katolsk" styreform synes ligeledes ubegrundet. Mere sandsynligt er det, at brevet slet og ret afspejler en situation (jf. kap. 44 og 54), hvor menighedens hidtidige ledere (og embedshavere) er blevet udfordret på deres autoritet af økonomisk og statusmæssigt stærke konkurrenter – et scenarie, der ligesom det mulige rotationsprincip i Thessaloniker- og Filippemenigheden vil have klare paralleller i samtidens hedenske *collegia*. Grundlæggende viser Kloppenborgs analyser, at tidlig kristen organisation i påfaldende grad har mindet om de organisationsformer, vi kender fra den ikke-kristne græsk-romerske verden.

Ikke mindst på grund af Kloppenborgs bidrag, men også i almindelighed, kan bogen bestemt anbefales. Dog savner man som læser en mere disciplineret stillingtagen i til det emne, bogens titel slår an. Kloppenborg og Grundekens artikler behandler tangentielt spændingen mellem "ideal" og "virkelighed", men end ikke deres bidrag udfolder en egentlig analyse af tematikken. Og det er en skam. For det fortjener den.

Stefan Nordgaard

Robert Kolb, Irene Dingel, L'ubomir Batka (eds.)

The Oxford Handbook of Martin Luther's Theology Oxford: Oxford University Press 2014. 662 s. £ 95.

For enhver, der har vovet sig ud i lutherlæsning af et vist omfang, er ideen om en håndbog som *The Oxford Handbook of Martin Luther's Theology* tillokkende. Luthers komplicerede senmiddelalderlige baggrund, den overvældende tekstmængde, de mange kontroverser, den 500-årige receptions-historie. Alt sammen overskueliggjort på 662 sider, der tilmed indbefatter en ordliste samt en gennemgang af tekststudgaver og centrale værker i den moderne receptions-historie.

Håndbogen følger sig ind i rækken af håndbøger, biografier og aktualiserende udlægninger af Luthers teologi, der danner videnskabelig baggrund for fejringen af jubilæumsåret 2017. Til forskel fra flere af de hidtil udkomne bøger forsøger denne med bidrag af forfattere fra 16 forskellige lande at løfte Luthers tænkning ud af en specifikt tysk kontekst og understrege dens

globale relevans. Fremfor at tematisere Luthers udvikling med risiko for at ende i den omfattende diskussion om dateringen af Luthers reformatoriske gennembrud fremhæver redaktørerne to aktuelle forskningsspørgsmål: Luthers forhold til senmiddelalderen (Gerhard Müller og Volker Leppin) og fortolkningen af retfærdiggørelseslæren i lyset af den finske lutherforskning (Risto Saarinen og Mark Mattes).

Indholdsfortegnelsen viser en velstruktureret bog, der i 47 artikler belyser syv overordnede tematikker. Efter en kortfattet og præcis biografisk artikel af Charlotte Methuen behandles den middelalderlige baggrund for Luthers teologi. Dernæst udlægges de hermeneutiske principper, der formgav Luthers teologi, og som tilsammen kan danne fortolkningsramme for lutherlæsningen: Mark Thompson understreger betydningen af Luthers forståelse af historien som frelseshistorie. Johannes von Lüpke fremhæver i traditionen fra Oswald Bayer gudsforholdets sproglige konstitution gennem en bestemmelse af teologi som lingvistisk teori. I sin artikel om Luthers *theologia crucis* beskriver Vitor Westhelle korset som en epistemologisk kode, der destabiliserer al teologisk diskurs og etablerer anfægtelsen, *tentatio*, som teologiens åsted. Endeligt identificerer Robert Kolb fire hermeneutiske distinktioner, der fungerer som grundstrukturer i Luthers teologi: Ordets dobbelthed som lov og evangelium, dikotomien mellem retfærdiggørelsens passive og helliggørelsens aktive retfærdighed, det kristne liv som indfældet i henholdsvis et åndeligt og et verdsligt regimente samt dobbeltbestemmelse af det kristne menneskes som herre og slave, som fritstillet i sit gudsforhold og bundet til sin næste.

Bogens fjerde og længste afsnit behandler Luthers forståelse af en række traditionelle teologiske emner. Notger Slenczka udlægger Luthers antropologi og understreger i en kritik af finsk lutherforskning retfærdiggørelsen som et spørgsmål om selvbevidsthed. Idet mennesket konstitueres eksternt i tro, tilegnes Kristus som selve grundlaget for menneskets selvforståelse, og i den forstand erfares overgangen fra synd til tro som bevidsthedens bevægelse fra syndsbenægtelse til syndserkendelse og frelsesvished på baggrund af mødet med lov og evangelium. I sin diskussion med finsk lutherforskning foregriber Slenczka to artikler om den rette fortolkning af retfærdiggørelsen af henholdsvis Risto Saarinen og Mark Mattes. Saarinen beskriver, hvordan Tuomo Mannermaa i et opgør med en ensidig betoning af retfærdiggørelsens forensiske aspekt, understreger Kristi real-ontiske tilstedeværelse i den troende som en transformerende virkelighed præget af eskatologisk forventningsfuldhed. Mark Mattes kritiserer den finske lutherforskning for at modstille forensisk og effektiv retfærdiggørelse og hævder med baggrund i Oswald Bayer, at denne skelnen bliver omsonst i lyset af Luthers syn på sproget som virkelighedsskabende. Striden synes dog ikke, som Mattes hævder, at koncentrere sig om, hvorvidt der både er forensiske og effektive aspekter ved retfærdiggørelsen, men snarere om, hvorvidt gudsforholdet beskrives mest adækvat indenfor rammerne af sprogteori eller ontologi.

Håndbogens femte og sjette afsnit angår henholdsvis Luthers udlægning af den kristnes helliggjorte liv i verden samt den mangfoldighed af genrer, hvori Luther udfoldede sin reformatoriske teologi. Anna Vind beskriver, hvordan det polemiske træk ved Luthers tekster har sin baggrund i en apokalyptisk verdensforståelse og i Luthers selvforståelse som “a fighter for the Word of God” (471).

Det syvende og sidste afsnit belyser den Lutherske teologis indflydelse på sin samtid og på eftertiden. Ifølge redaktørerne skal bogen være en hjælp til oversættelsen af Luthers tænkning fra en svunden kultur og ind i det 21. århundredes globaliserede virkelighed. I det lys er det bemærkelsesværdigt, at bogen mangler et sammenfattende kapitel om vestlig lutherforskningen i det 21. århundrede. Måske skal begrundelsen findes i, at langt de fleste af artiklerne på trods af globaliseringen udfolder netop denne specifikke forsknings-tradition, og at man derfor glemmer at tematisere sit eget ståsted. Eller måske findes svaret i den deprimerende diagnose, som Kenneth G. Appold stiller for nutidig vestlig lutherforskning i sin artikel om den såkaldte verdensprotestantisme. Ifølge Appold har den akademiske teologi mistet betydning i de fleste kulturelle kontekster samt i kirken, og globalisering og pluralisering betyder, at lutherforskningen bliver et nichefænomen, der foregår i en luthersk subkultur. Appold skriver polemisk, at Luther ofte hævdes at have medvirket til at fremskynde sekulariseringsprocessen, og at Luthers betydning for verdensprotestantismen måske i så fald består i dens ultimative bortgang.

Hvis denne bortgang kan afværges, hvad skal så Luthers rolle i det post-konfessionelle samfund være? På den ene side er Luthers teologi tilsyneladende i fuld gang med at blive til global tænkning. På den anden side er håndbogen fyldt med fremragende artikler, der er dybt forankrede i den vestlige teologiske tradition, og som viser den lutherske teologis rigdom og styrke som fortolker af virkeligheden. Tilbage står så opgaven med at forvalte denne tradition, så den ikke bliver et nichefænomen, men får betydning langt udover universitetet og ind i samfund og kirke.

Sasja Emilie Mathiasen Stopa

Niels Henrik Gregersen

Incarnation. On the Scope and Depth of Christology. Minneapolis: Fortress Press 2015. s. 397. \$ 44

Niels Henrik Gregersens, *Incarnation. On the Scope and Depth of Christology* er på flere måder en fremragende bog: Den fører et helt centralt og traditionelt teologisk tema – kristologien – ind i den nutidige debat; den præsenterer nye og kreative teologiske tanker; og den er sammenhængende og velredigeret, hvad der langt fra altid er tilfældet med antologier fra konferencer.

Bogens 16 bidrag stammer alle fra en conference, som Gregersen afholdt i 2011 som en form for status på et årelangt internationalt forskningssamarbej-